EL DEU, DÈNEU I NORANTA

NOTES INTRODUCTÒRIES

El deu, dèneu i noranta és la primera obra d'Eduard Escalante que va pujar als escenaris, diguem-ne professionals, del seu temps. L'obra es va estrenar el 6 de desembre de 1861 al Teatre de la Princesa i va obtenir un bon èxit de públic i opinions positives per part de la crítica, tot i que, com ens diu Ferreres, «hubo más aplausos que beneficios económicos, ya que los autores cobraban una ridícula cantidad por cada representación, pero no podía lamentarse: estaba comenzando y su comienzo auguraba un porvenir brillante.» [1]

El deu, dèneu i noranta és un sainet que tracta sobre el vici del joc, sobretot la loteria –l'anomenada *primitiva*, però organitzada a traves de rifes particulars, de barri–, on les classes populars veien un dels pocs camins, sinó l'únic, en què podien confiar per tal d'eixir de la misèria. Els personatges centrals de l'obra són la família formada pel tio Pere, un sabater poc destre, la seua dona, la so Tadea, que viu completament obsessionada pel joc, i la filla del matrimoni, la Sunsión, els amors de la qual amb el Tonet, jove venedor ambulant de *cocots*, i rellogat a la casa del tio Pere, constitueixen un dels eixos conductors de l'argument de l'obra. Els pares de Sunsión, especialment la mare, no volen que aquella es case amb Tonet, el pervindre econòmic del qual no veuen massa clar, sinó amb don Tomàs, al que Sunsión no estima. L'altre eix són els afanys dels amics del tio Pere, Roc i Blai, per encertar, mitjançant l'estudi de taules i pronòstics, els números que han d'eixir en el pròxim sorteig de la loteria. Quan aquest es produesca no seran, però, Blai i Roc, ni tampoc el tio Pere, que ha acabat jugant amb ells, ni la so Tadea, qui encertaran els números –*el deu, dèneu i noranta* del títol de l'obra–, sinó Tonet, que pocs minuts abans havia estat expulsat de la cambra que ocupava i que ara, gràcies al premi aconseguit, és acceptat per la família com a promés de la Sunsión.

---

[1] Rafael Ferreres, o.c., p. 63.

L'argument és, doncs, i com pot veure's, molt senzill. No va ser, però, aquest el que va assegurar-li l'èxit a la peça, sinó la bona pintura que aconseguia l'autor de l'ambient popular i els personatges, i la fluidesa de la llengua emprada, que anunciava ja el gran domini dels recursos dialògics que caracteritzaran la fase de maduresa d'Escalante. Això no obstant aquesta obra, i el mateix succeirà, tot i que a menor escala, a *La casa de Meca*, que en constitueix la segona part, planteja al lector i espectador actual problemes de comprensió, en gran mesura deguts a l'actualitat del material dramàtic, i a les constants referències a claus relacionades amb el tema del joc, avui desconegudes.

Pel que fa als personatges, destaquen les dues parelles principals, tot establint un esquema que serà molt freqüent al teatre d'Escalante. D'una banda, la parella del tio Pere –home pacífic, bondadós, que s'acontenta amb poc– i la seua dona, l'enèrgica i autoritària so Tadea, que és la que vertaderament du les regnes de la casa, personatge aquest tan persistent a les seues obres que cal començar a pensar seriosament si aquesta relació matrimonial no tindrà alguns trets de caire autobiogràfic. D'altra, la jove i atractiva Sunsión, també enèrgica i decidida, i enamorada sempre d'un jove pressumptuós i malfeiner, que acabarà, una volta casat amb ella, convertit en una mena d'alter ego del tio Pere. En qualsevol cas, Sunsión, com totes les altres protagonistes joves de les peces d'Escalante, a la fi aconsegueix sempre el que desitja i es constitueix, ben aviat, en la veu dominant de la parella.

* * *

L'obra està escrita quasi completament en octosíl·labs, amb les combinacions estròfiques habituals –romanç, redondilles i quartetes, a més de cinc quintilles, al començament de l'obra– amb l'única excepció d'un bloc de catorze seguidilles compostes –heptasíl·labs i pentasíl·labs– que configuren l'escena de galanteig de Tonet a Susion. L'alternància redondilla/quarteta, amb clar predomini de la primera, sembla completament aleatòria, a major comoditat de l'autor, que introdueix així elements de variació en l'estructura estròfica. *El deu, dèneu i noranta*, obra de la primera època, denota encara traces de l'antiga preocupació d'Escalante per la polimetria, preocupació que anirà ràpidament abandonant, en benefici d'una versificació cada vegada més funcional, exclusivament al servei de l'acció dramàtica.

L'estructura de l'obra és la següent:

vv.	1- 74	romanç í a	198-201	redondilla
	75- 99	quintilles	202-299	seguidilles compostes
	100-181	romanç á a	300-315	redondilles
	182-189	redondilles	316-323	quartetes
	190-197	quartetes	324-367	redondilles

368-371	quarteta	548-551	redondilla
372-395	redondilles	552-555	quarteta
396-399	quarteta	556-599	redondilles
400-423	redondilles	600-603	quarteta
424-427	quarteta	604-643	redondilles
428-435	redondilles	644-651	quartetes
436-439	quarteta	652-687	redondilles
440-447	redondilles	688-691	quarteta
448-467	quartetes	692-703	redondilles
468-471	redondilla	704-707	quarteta
472-475	quarteta	708-711	redondilla
476-479	redondilla	712-719	quartetes
480-539	romanç í a	720-751	redondilles
540-547	quartetes		

Percentualment, i pel que fa a la mida dels versos, els resultats són els següents:

vv. heptasíl·labs	42	5,6%
pentasíl·labs	56	7,5%
octosíl·labs	653	86,9%

Les estructures estròfiques són aquestes:

redondilles	319	vv.	42,0%
romanç	216	vv.	28,8%
en í a	134	62%	
en á a	82		
seguidilles compostes	98	vv.	13,0%
quartetes	96	vv.	12,8%
quintilles	25	vv.	3,4%

* * *

Per a la fixació del text seguim l'edició de les Obres Completes (OC), tot assenyalant les variants que es troben al Manuscrit (MS), que es conserva a la Biblioteca Nacional de Madrid, a la primera edició (A), publicada el 1861, i a la segona (B), de 1869, totes dues editades per Joan Mariana i Sanz, la primera a la seua pròpia impremta, al carrer de la Llotja número 7, i la segona a la de Salvador Amargós, al carrer de l'Encarnació número 16. Hem d'assenyalar que al MS van les acotacions en valencià, i que el nombre d'aquestes és sensiblement inferior al que apareix a les respectives edicions. La primera, la de 1861, manté les acotacions en valencià, tot i que sensiblement ampliades en comparació amb el MS. La segona edició presenta ja les acotacions en castellà, i és la que serví de base per a les OC.

En A s'indica també que *La propiedad editorial de esta comedia es del editor, y nadie podrá reimprimirla sin su permiso. La propiedad dramática pertenece a su autor, y nadie podrá representarla sin la correspondiente licencia.* En B la fixació de drets és com segueix: *La propiedad editorial de esta comedia es de D. Juan Mariana y Sanz, y nadie podrá reimprimirla sin su permiso. La propiedad dramática, o sea el cobro de derechos de representación pertenece a D. José María Moles.*

EL DEU, DÈNEU[a] * I NORANTA

Comedia bilingüe en un acto y en verso, escrita para el primer actor del género cómico D. Asensio Mora,[1] y representada por primera vez con extraordinario éxito en el Teatro de la Princesa[2] de Valencia, la noche del 7 de diciembre de 1861.[b]

Reparto[c]

La So Tadea	Sra. Sandoval
Sunsión	Srta. Martínez
El Tio Pere	Sr. Torromé
Tonet	» Mora
D. Tomás	» Aranaz
Roc	» Miquel[d] (D. A.)
Blai[e]	» Perlá

La escena pasa en uno de los barrios bajos de Valencia.[f]

A D. Francisco de Paula Rochano,[3] en prueba de amistad.

El Autor.[g]

---

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 207-212.

ACTO ÚNICO

El teatro representa el interior de una casa baja. Puerta al foro que da a la calle; dos laterales, una que conduce al cuarto de Tonet, la otra a la habitación del Tío Pere. Una mesita con herramientas de zapatero, cuatro sillas viejas, etc. A la izquierda, una mesa con un tintero y varios papeles. Al levantarse el telón aparecen el Tío Pere cosiendo unos zapatos y Sunsión remendando una camisa. [h]

ESCENA PRIMERA

El Tío Pere i Sunsión.

TIO PERE. ¡Sunsión! ¡Sunsión!
SUNSIÓN. ¿Què vol, pare?
TIO PERE. Digues-li a ta mare que ixca
a voretar[4] un parell.
¿Què m'hauran fet la cuchilla?
Pos no és açò poc xistós: 5
ni el perolet de la tinta
trobaré: ¿que tu estàs sorda?
SUNSIÓN. ¡No mos farà mala nina![5]
¿Què vol?
TIO PERE. ¿Crides a ta mare
o m'alce de la cadira? 10
SUNSIÓN. ¿Pos no sap que se n'anà[i]
a casa la So Lleuïsa
la rifera?[6]
TIO PERE. I en la pressa

que tinc, ¿no és una desditxa?...
Hui que vindrà l'aigua roja[7] 15
i deu haver cada anguila
com el dragó del Col·legi,[8]
tan satisfeta se n'ixca
esta dona de sa casa
i em deixe a soles... chiquilla, 20
voreta-lo tu mateixa.

SUNSIÓN. No puc.

TIO PERE. ¿No serà atrevida?

SUNSIÓN. Estic posant-li a Tonet
un pedaç en la camisa,
quatre botons que li falten, 25
dos ullets i una presilla.

TIO PERE. Dona de poca vergonya,
si vosté prompte[j] no tira
eixos pendons a un rincó,
la vaig a fer una criba. 30
I com sàpia que al gandul
de Tonet només el mira
o li parla una paraula,
portarà vosté palissa.

SUNSIÓN. Pues li parlaré a tothora 35
perquè el vullc.

TIO PERE. Desvergonyida,
tot un sinyor... cocotero.[9]

SUNSIÓN. Oi... és que... y a mucha dicha.

TIO PERE. Sinse un xavo.

SUNSIÓN. Res li deu.

TIO PERE. Un borratxo.

SUNSIÓN. Això és mentira, 40
li senta mal la beguda;
mes tan prompte com se gita...

TIO PERE. I ronca sis o set hores,
li passa entonses la xispa.
Però, en fi, demà és que el tire 45
de ma casa, i en sa vida
torna ací; que es busque un quarto.

SUNSIÓN. Ell té pagat hasta el dia
vint-i-tres, i estem a huit.

TIO PERE. Pos bien; en donar-li mitja 50
pesseta, quedem en pau.
Vorem entonses si aixina
logre jo que a don Tomàs
correspongues.

SUNSIÓN. ¡En seguida!

TIO PERE. Poc a poc tu apreciaràs
les seues prendes. 55
SUNSIÓN. No em diga
res d'eixe home.
TIO PERE. Té molts qüens. [10]
SUNSIÓN. Un pobre memorialista. [11]
TIO PERE. Que en guanyar un pleit que porta
d'una herència, allà en Manila... 60
SUNSIÓN. Pos no està això poquet llunt:
a llarg tret, largas mentiras.
TIO PERE. En cotxe, com una reina
te durà...
SUNSIÓN. Reina... Tellina, [12]
en alacayos darrere 65
i un farol en ca portilla:
¿pos que no aniré jo tova?
Feu lloc, que passa la xica:
ha, ha, ha, hai, deixa'm riure
que burlar-me és poc.
TIO PERE. Aixina... 70
Riu-te, que ja ploraràs.
Pobreta de tu, si arriba
ta mare a saber que vols
a eixe tuno, t'assessina.

ESCENA II

Los mismos [k] *y la So Tadea.*

SO TADEA. ¡Pere! ¡Pere! *Muy sofocada.* [l]
TIO PERE. ¡Què doneta! 75
Mira que tu, en dir m'ausente
ni que et busque en caneleta...
SO TADEA. Vinc que se ma'n du Pateta, [13]
tinc un pesar que rebente.
No puc respirar del pit. 80
SUNSIÓN. ¡Mare!
TIO PERE. A [e]spaiet, no te'l danyes. *Haciendo burla.* [m]
SO TADEA. ¡Quin cas que fa mon marit!...
TIO PERE. ¿Jo?... Vaig a pendre les canyes
i no torne hasta la nit.
SUNSIÓN. ¿Vol aigua?
SO TADEA. A peixcar, així és 85
com m'aconsola.
TIO PERE. Palleta,

digues què te desinquieta.
SO TADEA. El onze i el vint-i-tres *Con mucha formalidad.* [n]
vas a vore hui en tauleta. [14]
TIO PERE. *Ja, ja, ja, ja...*
SO TADEA. ¡No hu dic jo!
TIO PERE. *Ja, ja, ja.*
SO TADEA. ¿Te rius?
TIO PERE. Pues no:
si m'has deixat fet un bovo;
no ix el onze esta extracció, *Con gravedad.* [o]
mes que se trenque allà el globo. [15]
SO TADEA. Si tu en los papers te fies,
sempre tocaràs raspat. [16]
TIO PERE. Este mes el tinc nugat.
SO TADEA. Xiqueta, te veig dos dies *A Sunsión.* [p]
fent la gossa.
SUNSIÓN. Bon remat. *Vase.* [q]

ESCENA III

El Tío Pere y la So Tadea.

TIO PERE. ¿Però tu, eixe ambo, [17] és que el jues
o no el jues, o què et passa?
SO TADEA. T'heu contaré: este matí
vaig trobar a la So Clara
i em va dir: si no té pressa
entre un ratet en ma casa,
que ha de vindre don Antonio
a parlar en ma germana.
Tu ja saps qui és don Antonio.
TIO PERE. Ai, ai, ai...
SO TADEA. ¿Ho [r] prens a xansa?
Pues sàpies que eixe agüelet
això és una endevinalla:
el número que ell te done,
com tu antengues la maranya,
ja pots dir ben satisfet:
tinc diners en la bolxaca.
Pos com t'estava dient,
no férem jo i la So Clara
més que arribar a la porta,
quan el trobàrem que anava
a eixir-se'n de l'escaleta;
jo, fent així la malalta,

m'acoste i dic: «don Antonio,
estoy muy arroinada,
tinc en treball [18] al marido
y a dos chiquitos en cama, 125
que aún no se han desdechunado;
si osté me hisiera una grasia...»

TIO PERE. ¿Haurà qui negue que són
les dones la mala trampa?

SO TADEA. Me mirà un poc, i em[s] va dir: 130
«tu estate en esta paraula...
tu marido... lleva dos.»

TIO PERE. ¿Jo, què porte?

SO TADEA. Animal, calla.

TIO PERE. És que jo no porte res.

SO TADEA. ¿Tu que saps? «Lleva dos cargas. 135
A los dos chicos les compras
tres xavos de carabassa»,
i se n'anà: ¿què et pareix,
estan clars?

TIO PERE. ¡Jesús, ja escampa![t]
Però, vinga, a vore com 140
has tret eixa endivinalla.

SO TADEA. Confessa que eres un bolo;
mira tu si està poc clara.
«Tu marido, lleva dos.»

TIO PERE. ¿Atra volta?

SO TADEA. Sí, «dos cargas»: 145
¿vosté no porta dos canyes
quan se'n va a peixcar?

TIO PERE. ¡Aguarda...!

SO TADEA. Les dos canyes són el onze:
ja en tens u més clar que l'aigua.
«A los dos chicos les compras 150
tres xavos de carabassa»:
los dos chicos i tres xavos
és el vint-i-tres, no marra.

TIO PERE. Mare meua de la Seu, [19]
ma muller està mig gàbia. 155
¡I quins números!: *dos bollos* [20]
que els pots presentar a l'auca.
¿I els jues de molts dinés?

SO TADEA. Sobre anar de casa en casa,
corrent totes les riferes 160
buscant quina me'l posara,
una a soles he[u] trobat
que els assente; [21] eixa és la ràbia:

mira si estan carregats,
que entre la Torta i la Nana [v] 165
el juen de deu [w] dotzenes;
veges si és mala castanya,
hi ha per a pendre un sofoco
i estirar les cames.

TIO PERE. Alça,
no era mala loteria 170
la que entonses te tocava.

SO TADEA. Vaig a pendre'm un refresc,
que tinc les galtes en flama. *Vase.* [x]

TIO PERE. Voreta'm tu eixe parell *A Sunsión, que aparece.* [y]
mentres jo arregle una canya, 175
que ahir, al traure una anguila,
¡què peça!, sis pams tirava, [z]
me la féu en quatre trossos
i casi al sequiol m'arrastra. [A]

SUNSIÓN. Entre la peixquera i números 180
la goleta [22] és esta casa. *Vase el Tio Pere.* [B]

ESCENA IV

Tonet i Sunsión.

Aparece Tonet por el foro con una cesta a la cabeza tarareando cualquier canción. [C]

TONET. ¡Sunsión!

SUNSIÓN. ¡Vaja una cançó!
¿Véns content?

TONET. En tu pensant,
a casa torne cantant
lo mateix que un gafarró. [23] 185
Perquè llunt d'eixos luseros
pareix que em vaja a morir
i hasta em falta veu p'a [D] dir:
¡Cocots i vi, caballeros!

SUNSIÓN. Tono meu, a eixos arrulls 190
tan feta estic que, quan faltes,
me se'n va la llum dels ulls
i hasta el color de les galtes.

TONET. ¿De veres?

SUNSIÓN. Com t'heu afirme.

TONET. ¿Qui no m'ha de tindre enveja? 195

Si açò no és un amor firme
que vinga Déu i que hu veja.
I tu, salero, ¿no alcances,
mirant la meua figura,
que estic, per eixa hermosura, 200
més sec que una coca en panses?

Pausa. [E]

¿Te'n recordes d'un dia
per la espraeta
que en en ton pare venies
de la Parreta,[24] 205
i en Marxalenes[25]
te caigué una flor blanca
d'entre les trenes?
Jo tinguí la fortuna
d'arreplegar-la, 210
i en les teues manetes
depositar-la.
Tu me mirares,
i en la tal miraeta
m'afosilares. 215
Jo en lo món no pensava
en més femella
a qui tindre carinyo
que a la cistella.
¡Quant embustero 220
me deixares al vore
tanto salero!
Des d'entonses, la vida
trobe més bona;
que un tesor el carinyo 225
val de la dona.
A mi em faltava
eixe teu que em fa caure
de gust la bava.
Quan dels dies de festa 230
portes la roba,
i al cantó només ixes
així de tova...
¡viva el *jaleo*! [F]
mig carrer dus darrere 235
del teu meneo.
¿Qui no veu en ta cara
la d'una imatge,
d'ulls més negres encara
que l'asabache, 240

quan, com un velo,
el sombregen dos franges
de tersiopelo?
A eixos ulls que el carinyo
que em tenen diuen, 245
a eixos labios de glòria
que me sonriuen,
dolços i rojos,
tinc que dir-li a una cega
que els cante uns gojos. 250

SUNSIÓN. ¡Si explicar-te poguera
quant m'alegrares
la primer volta, Tono,
que me parlares!
Jo ja et volia, 255
i de què algo em digueres
desig tenia.
En la plaça de toros
fon a on me veres,
quan de fer-me dos momos[26] 260
la por pergueres.
Primer passares
quatre voltes, i a l'últim
en sec parares.
Sinse alçar jo la vista 265
massa que et vea,
mes per riure'm un rato
la tonta fea.
Tu, fent-me manos,
pareixia que estaves 270
ballant els nanos.[27]
Quan de fer l'àngel bovo[28]
ja te cansares,
al costat meu vingueres
i t'assentares. 275
En quin salero
vaig ouïr que me dies:
–¡Al cocotero![29]
Jove, ¿coques en panses[G]
ne vol alguna? 280
–No sinyor, no tinc ganes.
–Ni jo fortuna.
¡Sort desditxada
és p'a mi l'encontrar-la
tan desmenjada! 285
Parauletes com estes

al cor venien:
i a l'ouïr-te, les galtes
me s'ancenien.
Tu, fent el maula, 290
un coet me tiraves
en ca paraula.
Des d'entonses, ¡ai Tono!,
sempre volguera
que a tothora estigueres 295
a on jo te vera.
És un desastre
no poder jo nugar-te
com a un pollastre.

TONET. ¡Valga'm Déu, què parauletes! 300
M'has deixat esbalaït:
a l'ouïr-te així, en lo pit
me balla el cor les dansetes. [H 30]
Tinc unes ganes que aplegue
el dia en què tens que ser, [I] 305
Sunsioneta, ma muller,
que hasta entonses no sossegue.

SUNSIÓN. ¡Ai, Tono, si tu saberes
que mala estrela tenim...!
Està més vert el raïm 310
que tu creus.

TONET. No em desesperes.
¿Què vols dir en això? ¿Acàs
és perquè tinc poca llum? *Suponiendo dinero.* [J]
¿Els teus juraments són fum?

SUNSIÓN. Mons pares, en don Tomàs... 315
volen...

TONET. ¿Què volen...? Acaba...

SUNSIÓN. Volen... que em case...

TONET. ¡Palleta!
Com hu has dit, m'heu figurava:
demà el veus en la caseta. [31]

SUNSIÓN. Per Déu, Tono, tin juí. 320

TONET. No portarà massa fred.

SUNSIÓN. Gent s'acosta.

TONET. Lo que és hui,
se té que armar un canet... [32]
Entrando en su cuarto. [K]

ESCENA V

Sunsión y D. Tomás por el foro. [L]

D. TOMÀS. *[Apart]* [M] Infalible és el meu compte:
no es pot escapar l'herència. 325
SUNSIÓN. *[Apart]* ¡Pues no és mala impertinència!
¡Hui sí que es despenja prompte!
D. TOMÀS. ¡Calla! Sunsión, reparat
no t'havia.
SUNSIÓN. ¿Ja em repara?
D. TOMÀS. M'heu dius en tan mala cara... 330
SUNSIÓN. En la que Déu m'ha donat.
D. TOMÀS. Molt agra estàs.
SUNSIÓN. Res l'importa.
D. TOMÀS. I valenta.
SUNSIÓN. Oi... valenteta.
D. TOMÀS. ¿Tindrem hui la casa queta?
SUNSIÓN. Això, vosté que ne porta. [33] 335
D. TOMÀS. *[Apart]* [N] ¡Jo que em pense que no acampa
per massa que em vol la xica!
SUNSIÓN. La puça que manco em pica
és vosté i la seua estampa.
D. TOMÀS. No cal que alces el gallet. [34] 340
SUNSIÓN. Pos fuixca d'ací mil vares. [35]
D. TOMÀS. Això és dir les coses clares.
SUNSIÓN. Jo parle molt clar i net.
D. TOMÀS. ¡Però al manco, una raó
dóna'm, pues, del teu encono! 345
SUNSIÓN. La raó és que me vol Tono,
i a Tono és a qui vullc jo.
D. TOMÀS. ¿I tu penses que en ma vida
tan prompte un empenyo deixe?
Com jo a ton pare me queixe, 350
ell t'arreglarà.
SUNSIÓN. ¡En seguida!
D. TOMÀS. I si em passa per lo cap,
i al cocotero l'agarre,
me s'antoixa que el desgarre
com si desgarrara un drap. 355
SUNSIÓN. En les pedraes no se n'entre,
que si ell així l'ou parlar,
li fica sinse alenar
dos pams d'acer en lo ventre.
D. TOMÀS. *[Apart]* Massa llunt me n'[he] anat jo. 360

SUNSIÓN. *[Apart]* Me'n vaig, que em dóna coratge
sols de vore'l; ¡quin bagatge! [O]
D. TOMÀS. ¡Sunsión!
SUNSIÓN. ¡Quina proporció! [P] [36] *Vase.* [Q]

ESCENA VI

D. Tomás, el Tío Roc, el Tío Blai, y después el Tío Pere por el foro. [R]

D. TOMÀS. Pos sinyor, bona l'ham feta;
encara com els diners 365
tenen mel, i hui... no res...
en cobrar jo la treseta... [37]
ROC. ¿No t'he [S] dit que ja estaria
aguardant-mos?
BLAI. ¿Don Tomàs?
D. TOMÀS. Siñores, ¡hui és el gran dia! 370

Saliendo el Tío Pere con las cañas y aparejos de pescar y dirigiéndose a la puerta del foro sin reparar en los demás. [T]

TIO PERE. Una anguila com el braç
hi ha en lo sequiol del Fuster. [U]
ROC. ¡Tio Pere!
BLAI. ¿A on va este maula?
TIO PERE. *[Apart]* M'han pillat. [V]
D. TOMÀS. ¿Això és paraula?
BLAI. So gandul. *Quitándole las cañas.* [W]
TIO PERE. Estiga's quet. 375
BLAI. Solte les canyes, bribó. *Dejándolas al lado de la mesa de trabajar.* [X]
TIO PERE. So Blai, que les va a trencar.
ROC. ¿Conque es volia escapar?
D. TOMÀS. Pues home, vaja una acció.
BLAI. És el dir, que a última hora, 380
quan s'ha d'apurar un ambo,
vosté se'n va, so sanguango, [38]
i d'estudiar es fa a fora.
TIO PERE. ¿I jo, quina falta els faç?
BLAI. Està cremat, perquè anit 385
li digueres tu que el huit
vindrà a cavall del seu nas. [Y]

TIO PERE. Sobre això ja parlarem.
D. TOMÀS. Siñores, el temps se'ns passa.[Z]
BLAI. Sentem-se, pues, i catxassa. 390
ROC. Tio Pere, anem.
TIO PERE. Anem.

Sentándose todos alrededor de la mesa donde se hallan los papeles.[Aa]

BLAI. Don Tomàs, ¿de confiança
què té vosté?
D. TOMÀS. Tres ne tinc
pegant de la bolsa un brinc,
que ni un coet els alcança. 395
ROC. Jo, siñores, ne veig dos
en la figura de quatre.
BLAI. Sols pot vindre el vint-i-dos
en eixa figura.
ROC. I atre.
BLAI. No n'hi ha un atre possible. 400
ROC. Tinc un compte que em cumplix
deu extraccions, i esta ix
en la trentina,[39] infalible.
TIO PERE. En eixa dena,[40] ningú.
ROC. Home, no siga xarraire. 405
TIO PERE. Primer s'acabarà l'aire
que voràs el trenta-u.
Jo hu dic.
ROC. ¿Vosté? Repalleta...
TIO PERE. I hu repetixc.
BLAI. No t'amosques.
ROC. Mas que[41] es quede el món a fosques 410
has de vore'l hui en tauleta.[Ab]
TIO PERE. ¡Este home està ensomiant!
D. TOMÀS. Siñores, basta de broma.
Vosté, Blai, suque la ploma,
i vaja'n algú apuntant. 415
BLAI. Diga.

Tomando una cuartilla de papel y escribiendo las combinaciones que le dictan.[Ac]

D. TOMÀS. Quinze, trenta-dos
i huit, eixos són la flor.
TIO PERE. A eixe huit tinga-li por,

que ve en lo huitanta-dos.
ROC. Jo els regale ara a vostés 420
un simple.
TIO PERE. Prou eres tu.
BLAI. Jo un atre.
ROC. El meu és el u.
BLAI. Jo en los simples veig el tres.
TIO PERE. El dos ballarà la *jota*.
D. TOMÀS. ¿Qui eixe *bollo* els ha donat? 425
TIO PERE. *Beceroles*. [42]
D. TOMÀS. *Caparrota*.
ROC. Ací està ben explicat. *Sacando un cuaderno y arrojándolo sobre la mesa.* [Ad]

D. TOMÀS. ¿*El Gallego*? Home, perdona,
tinc poca fe en este autor.
ROC. Sume vosté eixe valor. 430
D. TOMÀS. Apunte'l; [Ae] prou clar el dóna. *Después de hacer la suma.* [Af]
¿I el quaranta-u els pareix
que siga número?
ROC. Sí.
BLAI. Estic reparant que ací
no caben ara mateix. 435
TIO PERE. ¿Creurien si jo els diguera
que sinse estudiar *Gallegos*
ne tinc quatre?...
ROC. ¡Friolera!
TIO PERE. ¡Que els han de vore hasta els cegos!
BLAI. So Pere, ¡vaja a l'infern! 440
D. TOMÀS. ¡Casi em fa pegar un brinc!
ROC. ¿No sap l'atre?
TIO PERE. El que fa cinc
li'l regale jo al govern.
D. TOMÀS. ¡Ni el sabio *Don Alejandro*!
BLAI. ¡*El Rutilo* és que ha trobat! 445
ROC. ¡A fosques mos ha deixat!
TIO PERE. Ahí els penjaré en un quadro. *Señalando la pared.* [Ag]
ROC. ¿A que u de tots és el huit?
TIO PERE. Eixa bola ix pegant mossos:
i si a la quarta no ha eixit, 450
el globo es fa en dos mil trossos.
BLAI. So Pere, ¡válgame Dios!
¿El huit?
TIO PERE. I el setanta-tres;
el nou i el huitanta-dos.
D. TOMÀS. Home, ¿i eixe trenta-tres 455

tan clar que l'està donant
el *Fenoll*, en lo quaranta?
Apunte-lo.

BLAI. ¡Estic mirant
que apuntarem els noranta!

D. TOMÀS. ¿Quants n'hi han?

BLAI. Quinze.

ROC. ¡Palleta! 460

D. TOMÀS. Haurem de fer dos filetes.[43]

TIO PERE. Jo no vullc cap de fileta:
un tresillo i dos quatretes;[44]
de cabesera el meu huit.

ROC. No li pegarà en lo tòs. 465

D. TOMÀS. Jo el meu tresillo...

TIO PERE. Profit.

D. TOMÀS. Que eixirà més sec que un os.

ROC. Trenta-u per cabesera,
dos ambos i dos tresetes.

BLAI. Jo un extracte[45] i dos filetes 470
que esquilen a la rifera.

D. TOMÀS. Siñores, ¿qui de vostés
vol fer favor d'assentar-los?

BLAI. Jo mateix; vinguen diners.

Dándole [todos] dinero. [Ah]

D. TOMÀS. Después, en vindre a pintar-los, 475
tots ací.

TIO PERE. Baix està escrit
lo que pose en ca juà.

ROC. T'acompanye.

BLAI. Hasta l'esprà. [Ai]

TIO PERE. Que et faré menjar el huit. *Vanse Roc y Blai por el foro.* [Aj]

ESCENA VII

D. Tomás y el Tío Pere.

D. TOMÀS. Tio Pere, estic content; 480
hui mos ix l'herència.

TIO PERE. ¡Viva!
¿Ha tengut carta?

D. TOMÀS. ¿Com carta?

TIO PERE. Vullc dir, si ha tengut notícia.

D. TOMÀS. *[Apart]* ¡Ai! que casi se m'escapa...

que el pleit és la loteria. 485
[Alt] Pues a fe que estic content
en Sunsión.

TIO PERE. ¿En la chiquilla?

D. TOMÀS. Home, sí; después de dir-me
clar i ras que no em volia,
m'ha tret més faltes que en té 490
un trinquet. [46]

TIO PERE. ¡Ah, la so pícara!

D. TOMÀS. A Tonet és a qui vol,
i a mi... vore'm... en Melilla.

TIO PERE. Don Tomàs, ¡vosté me deixa
enrotllat com una anguila! 495

D. TOMÀS. Pos no té pèls en la llengua,
perquè ben claret s'axplica.

TIO PERE. ¿I vosté, d'això fa cas?

D. TOMÀS. Home, què vol que li diga:
a mi em pareix que la seua 500
voluntat farà.

TIO PERE. Delira:
primer la fea en sis trossos.

D. TOMÀS. Home, no.

TIO PERE. ¡Sunsión! ¡Chiquilla! *Llamando.* [Ak]

D. TOMÀS. *[Apart]* Por li tinc al cocotero.

SUNSIÓN. ¿Vosté me cridava? *Saliendo.* [Al]

TIO PERE. Vinga, 505
acosta't ací.

ESCENA VIII

Dichos y Sunsión.

SUNSIÓN. ¿Què vol?

TIO PERE. ¿Com eres tan atrevida
que has tengut atreviment
d'atrevir-te? ¿Qui hu diria? [Am]

SUNSIÓN. Ja el veig vindre: anem, acabe. 510

TIO PERE. L'atreviment... home, diga
diga-hu vosté, jo no puc.

D. TOMÀS. Clar m'ha dit que no em volia.

TIO PERE. ¿Li has dit tu això a don Tomàs?

SUNSIÓN. ¿A què tanta pantomima? 515
I en molta sal i salero
que li hu he dit.

TIO PERE. ¡Senta Rita!

Don Tomàs, vosté no hu crega.
D. TOMÀS. Pos, home, ¿no hu diu la xica?
TIO PERE. ¿A que no hu diu atra volta? 520
I si no, vamos, que hu diga. *Amenazándola.* [An]
SUNSIÓN. Sí sinyor, una i mil voltes.
D. TOMÀS. ¿Està sord?
TIO PERE. ¿I això, què implica?
Después de una breve pausa. [Ao]
Ella ara no el pot voler:
però quan se case i tinga 525
més rose en vosté... i més... vamos,
lo que es diu viure en família,
entonses coneixerà
si és carinyosa la xica.
Només que féra el dimoni 530
que ella es quedara viuda,
ja la voria vosté
plorar a llàgrima viva.
D. TOMÀS. No vaja tan llunt, So Pere...
[Apart] Pos no ha segut mala eixida. 535
TIO PERE. Ara vindrà ací sa mare
i en dos paraules la gira:
aguarde un poc; *[a Sunsión]* tu, d'ací
no et mogues hasta que jo ixca. *Vase.* [Ap]

ESCENA IX

Tomás, Sunsión [Aq] *y después Tonet.*

D. TOMÀS. Sunsión, eres molt goleta. [47] 540
SUNSIÓN. No em parle, perquè em socarra.
TONET. *[Apart]* Ací està l'home, palleta; *A la puerta de su cuarto.* [Ar]
com va a cantar la chicharra.
D. TOMÀS. Tu per Tono vols plantar-me,
mes si ta mare s'empenya... 545
TONET. *(Saliendo.)* [As] ¿Vol fer favor de deixar-me *A D. Tomás.* [At]
encendre esta malaguenya?... [48]
D. TOMÀS. *[Apart]* Estic ja ficat en l'hort.
SUNSIÓN. ¿D'a on t'apareixes?
TONET. D'a on puc.
D. TOMÀS. No fume.
TONET. Calle, jo en duc. 550

Sacando yesca, piedra y una navaja. [Au]

D. TOMÀS. *[Apart]* ¡Cristo de la bona mort! *Pausa.* [Av]
TONET. ¡Eu, que vostés s'han quedat
com aquell que veu visions!
D. TOMÀS. Jo no tal, s'[ha] anquivocat.
TONET. Cavaller, poques raons, 555
i l'assumpte[Aw] anem a dir-lo.
SUNSIÓN. ¡Tono!
TONET. Mutis; vinga ací. *A D. Tomás.* [Ax]
¿Vosté me coneix a mi?
D. TOMÀS. ¿Jo? Només per a servir-lo.
TONET. Pues a mi me diuen Toni: 560
i jo vullc a esta fadrina,
i ella a mi; vol dir que aixina
serem prompte un matrimoni.
Des de hui vosté se guarda
de parlar-li, ni per broma, 565
perquè jo no tinc carcoma
ni geni p'a dur... albarda.
D. TOMÀS. Bona és esta: ¿que no té
son pare ja autoritat,
o es figura que ha olvidat 570
lo que a ella[Ay] li convé?
TONET. ¿Es dir, que vosté s'encaixa
entre els dos, i mou la guerra?
[Apart] Ja l'estic mirant en terra.
SUNSIÓN. Tono, dóna'm la navaixa. 575
D. TOMÀS. ¡Home, jo!...
TONET. ¡So borinot!
Si la pacència me gasta,
de vosté faç una pasta
i la fique en un cocot.
D. TOMÀS. ¿Però jo em fique en vosté? 580
TONET. ¿Com que no? ¿Vosté no ha dit
que jo no sóc el marit
que a la xica li convé?
D. TOMÀS. Home, no fem un empastre;
qui hu ha dit això és son pare. 585
TIO PERE. *(Saliendo.)* [Az] Tot hu ham oït jo i ta mare,
tot...
SO TADEA. ¿A on està eixe pillastre?...

ESCENA X

Dichos, el Tío Pere [Ba] *y la So Tadea.*

TONET. *[Apart]* Taleca [49] alguns van a fer.
SO TADEA. So tuno, gall sinse cresta,
¿conque vols manar en esta *[per Sunsión]* 590
com si fóra ta muller?...
TONET. ¡Dona!
SO TADEA. ¡El xic és poquet ros! [50]
D. TOMÀS. *[Apart]* Jo estic que sue pegunta. [51]
SO TADEA. Miren per a on se despunta;
casar-se en ella, ¡bavós! [Bb] 595
TONET. ¡Dona, no m'insulte així!
SO TADEA. ¡Gandul!
TONET. ¿Qui?... ¿Jo?... ¡So... Ta... dea!...
Ara mateix la desfea
si no fóra...
TIO PERE. ¡Com!...
SO TADEA. ¿Tu a mi?
SUNSIÓN. ¡Mare!...
SO TADEA. *[A Tonet]* ¿Què has dit?
TIO PERE. *[A Sunsión]* Fica't dins. 600
[A Tonet] ¿Tu pegar-li?...
SO TADEA. ¿Tu pegar?
Si véns de sang de roïns...
Però... no em vullc sofocar.
TONET. Si m'apliquen un tros d'esca...
SO TADEA. Ahí té vosté el seu moblatge; 605

Sacando del cuarto de Tonet una piel, una manta y una almohada sin funda y otros efectos viejos y arrojándolos a los pies de aquél. [Bc]

el seu llit; tot l'equipatge;
agarre'l prompte... i xapesca. [52]
TONET. Falta la jaqueta bona.
SO TADEA. Ací està; quan vosté em done

Sacando una chaqueta del cajón de la cómoda. [Bd]

vint qüens, que no li'ls perdone, 610
se l'endurà entonses.

TONET. ¡Dona!...
So Tadea... Tio Pere...
vostés... me poden tirar...
però... vaig a destripar
a eixe home que té darrere. *A D. Tomás.* [Be] 615
D. TOMÀS. ¡Favor!...
SO TADEA. ¡A la guàrdia!
D. TOMÀS. ¡Auxili!

Tonet corriendo a D. Tomás con la navaja en la mano; todos huyen dando vueltas por la sala y aquél rompiendo las cañas de pescar. [Bf]

TIO PERE. ¡Les canyes que m'ha trencat!
SUNSIÓN. ¡Tono, tin de mi pietat!...
SO TADEA. Deixa-lo i vorà un presili.
D. TOMÀS. Agarre'l mas que no el veja. 620
SO TADEA. ¡Ai!...
Cayendo desmayada sobre una silla. [Bg]

TONET. El ventre no li buide *Deteniéndose y cerrando la navaja.* [Bh]

per tu; mes que no es descuide; *A Sunsión.* [Bi]
mos vorem en atra fecha.
Vase por el foro. [Bj]

ESCENA XI

D. Tomás, Sunsión, So Tadea y el Tío Pere. [Bk]

D. TOMÀS. *[Apart]* Jo estic tremolant-me tot. [Bl]
TIO PERE. ¡Tadea!
SUNSIÓN. Mare, ¿li passa? 625
SO TADEA. ¿Ha fugit ja de ma casa? *Recobrándose.* [Bm]
TIO PERE. ¡Pos vosté ha pegat mal bot! *A D. Tomás.* [Bn]
SO TADEA. Tu tens la culpa. *A Sunsión.*
SUNSIÓN. ¿Per què?
SO TADEA. Vés-te'n de davant de mi,
que em faràs pedre el juí. 630
SUNSIÓN. Mas que rebente, el voldré. *Vase.* [Bo]
D. TOMÀS. Jo per difunt me tenia.
TIO PERE. No és vosté de armas tomar.

En este momento pasará por la calle un chico gritando: «números para la lotería, a chavo». [Bp]

D. TOMÀS. Calle... deixe'm escoltar.
TODOS. ¿Ja ha vengut la loteria?
SO TADEA. Crida un xiquet, i a comprar-los.
TIO PERE. *[A D. Tomàs]* Duga un diner: home, anem.
BLAI i ROC. Siñores, ací els duem. *Por el foro.* [Bq]
ROC. A pintar-los.
D. TOMÀS. A pintar-los.

ESCENA XII

Dichos, Blai y Roc.

D. TOMÀS. *[Apart]* Estic ja mirant l'herència.
SO TADEA. *[Apart]* ¡Ai, quin onze i vint-i-tres!
TIO PERE. *[Apart]* Si està el huit, per els diners
vaig en una diligència.
BLAI. ¡Este cas és imponent!...
Cavallers, vaja el primer.
D. TOMÀS. *[Apart]* Fa un fred que m'estic batent. [53]

Desdoblando poco a poco y con mucho ciudado el papelito donde se suponen manuscritos los números que han salido en aquella extracción. [Br]

Segon dena.
TIO PERE. No pot ser.
SO TADEA. És el onze, ¿no t'heu dia?
BLAI. És el deu.
SO TADEA. ¡Si li ha anat llunt!
ROC. ¡En tan clar que jo el tenia!
TIO PERE. La connexió.
SO TADEA. ¡Per un punt!
Però encara el voràs tu...
BLAI. Segon dena.
D. TOMÀS. *[Apart]* Ja tinc rampes.
BLAI. El catorze.
SO TADEA. Allà fan trampes.
ROC. Se girà el quaranta-u.
BLAI. Atra segon dena es guipa.

TIO PERE. ¡Este home mos ataranta!
BLAI. El dèneu.
D. TOMÀS. ¡Com!
BLAI. El noranta
i el vint-i-tres.
SO TADEA. ¡Nas de pipa!
¿Ha eixit o no el vint-i-tres? 660
BLAI. I jo que no el vaig juar
per haver-lo vist tan clar...
ROC. El meu se girà al revés:
¡quin autor!... Me'l menjaria

Estrujando los papeles y las cábalas gabulísticas. Bs 54

per embustero en dos mossos. 665
SO TADEA. Sempre du la capa a trossos [55]
qui de paperots se fia.
TIO PERE. ¿Tu què saps?
SO TADEA. ¡Pos tu tens traça!
BLAI. Hi ha autor que en lo front li'ls clava.
SO TADEA. L'autor principal anava 670
vestit de paper d'estrassa.
ROC. *[Al Tio Pere]* ¿I el seu huit, a on s'ha quedat?
¿No el volia allí penjar?
TIO PERE. El número pot tardar,
però ell ix.
BLAI. És veritat. 675
ROC. Hasta vore'ls en tauleta
no quedem tan satisfets.
BLAI. Anem-se'n, pues.

Vanse por el foro Blai i Roc. Bt

TIO PERE. Els pobrets
no hu entenen ni miqueta.

ESCENA XIII

D. Tomás, el Tío Pere y la So Tadea. Bu

TIO PERE. ¡Don Tomàs, mala peixquera! 680
Ni tan sols un samaruc. [56]
D. TOMÀS. *[Apart]* Volguera tornar-me cuc

perquè este home no me vera.
TIO PERE. ¡Eu, que vosté s'ha quedat
més moll que una molinà! [57] 685
D. TOMÀS. I és lo trist de la juà
que els tribunals s'han tancat.
TIO PERE. ¿I el pleit?
D. TOMÀS. El pleit, aguardant
que s'òbriguen.
SO TADEA. Ja és pacència.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, Tonet [Bv] *y después Sunsión.*

TONET. *(Entrando.)* [Bw] ¿Ací es pot passar avant? *Al foro.* [Bx] 690
TIO PERE. ¡Si no estàs coixo!
TONET. En llicència,
So Tadea...
SO TADEA. ¿I no està pres
este cara de xineta? [58]
TONET. ¿Vol vore si en la jaqueta
m'he [By] deixat un pagarés? 695
SO TADEA. Eixa gràcia te faltava
per a no tindre bon fi:

Abriendo nuevamente la cómoda y registrando los bolsillos de la chaqueta. [Bz]

ser juaor: no està ací.
TONET. En l'altra bolxaca estava.
D. TOMÀS. *[Apart]* ¡Quina careta; m'espanta! 700
SO TADEA. Ací el tens, ulls [Ca] de mussol...

Sacando un pagaré de la lotería primitiva. [Cb]

TONET. Veja els números si vol...
SO TADEA. El deu... dèneu... i noranta... *Viéndolos.* [Cc]
¡Tens un terno!
TONET. ¿Que no hu veu?
PERE, TOMÀS. ¡Un terno!
TONET. Cent dèneu duros. 705
SO TADEA. ¡Quant li hu agraixc a Déu,
Tonet, que t'ha tret d'apuros!

D. TOMÀS. ¡Què chiripa!
SO TADEA. ¡Tonta estic!
TIO PERE. ¿Tu saps la sort que has tengut?
SO TADEA. M'alegre, perquè ha caigut 710
a lo manco en un bon xic.
TIO PERE. Pues ja eres feliç.
SO TADEA. ¡Qui hu dubta!
TIO PERE. Sàpies-te-la governar,
que a tu no et falta conducta.[59]
SO TADEA. Ni talent tampoc.
TIO PERE. És clar. 715
D. TOMÀS. *[Apart]* No fa molt era un Lusbel,
i ara és una bendició.[Cd]
SO TADEA. Tin, i a [e]spai en pedre-lo.[60] *Dándoselo.*[Ce]
TONET. So Tadea, guarde-se'l.
Vosté, creent-me un pillot, 720
a sa filla me la nega;
case-la en qui li parega:
eixos diners, p'al seu dot.
Vullc que guarde en lo seu cor
memòria[Cf] del meu voler, 725
que ja, a l'últim...[Cg] no puc fer
més que esclatar en un plor. *Conmovido.*[Ch]
SO TADEA. Calla, que tot en lo món
té remei, manco la mort.
D. TOMÀS. *[Apart]* Açò es va posant molt tort. 730
TIO PERE. ¡Casi em fa plorar!
SO TADEA. ¡Sunsión!
SUNSIÓN. ¿Què vol?
SO TADEA. Abraça en seguida
al que ha de ser marit teu.
D. TOMÀS. ¿Què diu vosté?
SUNSIÓN. ¡Tono meu!
TONET. ¡Sunsión de la meua vida! *Abrazándose.*[Ci] 735
D. TOMÀS. So Tadea, ¿com s'explica
esta mudança?
SO TADEA. Molt bé:
si ella no el vol a vosté,
¿què li ham de fer a la xica?
D. TOMÀS. ¡Tio Pere, vosté, abans, 740
no li alçava tant la veu!
TIO PERE. Mire, jo em llave les mans
com el rei Pilatos féu.
D. TOMÀS. Pos açò,[Cj] ¿a qui no condemna?
¡Què fals! ¡Què recarassero!... 745

TONET. Amic, Guillem fue torero... [61]
conque, així... marxen d'esquena. *A D. Tomás.* [Ck]

D. TOMÀS. Hasta mai... *Vase por el foro.* [Cl]

SUNSIÓN. ¡Pobre carpanta!... [62]
Nostre desig s'ha cumplit.

TONET. Sempre els estaré agraït
al DEU... DÈNEU... i NORANTA.

FI [Cm]

NOTES TEXTUALS

[a] Esmenem, en tots els casos, *dènau* per *dèneu*, com també fa el mateix Ferreres (o.c.).

[b] Al *Ms*: *Comèdia en un acte en valencià i en vers, escrita per a l'actor del gènero còmic don Asensio Mora, per E. E.* Al peu de la coberta figura la data *València, 24 Obre. 1861.* A A: *Comèdia en un acte en valencià i en vers, escrita per a l'actor del gènero còmic don Asensio Mora per Eduardo Escalante i representà en gran èxit en lo teatro de la Princesa de València la nit del 7 de desembre de 1861.* A B s'afegeix, al costat del nom del Teatre Princesa de València, entre parèntesi *(hoy de la Libertad)*. V. n. crítica [2].

[c] A *A*: *Personatges* (i *Actors*).

[d] A *B*. *Miguel.*

[e] Al *Ms* l'ordre dels quatre últims personatges és *D. Tomás, Tonet, Blai* i *Roc.*

[f] Al *Ms*: *lo carrer de la Mola; en lo barrio de Peixcaors.* A A: *L'escena passa en u dels barrios baixos de València.*

[g] Al *Ms*: *Al seu amic Don Francisco de Paula Rochano, en prova d'amistat.* A *A*: afegeix, després de *L'autor, Eduardo Escalante.*

[h] Al *Ms*: *ACTE ÚNIC. El teatro representa l'entrà d'una casa baixa: porta al foro, que carrer* [sic]: *dos laterals, una que conduix al quarto de Tonet, l'atra a la habitació del tio Pere. Una tauleta en ferramentes de sabater, quatre cadires velles, U*[e]*; a la esquerra una taula en un tinter i varios paperots. Al alçar-se el teló apareix el tio Pere acabant unes sabates i Sunsión apedaçant una camisa.* A A: *ACTE ÚNIC. El teatro representa l'entra d'una casa baixa: porta al foro que cau al carrer...*, etc.

[i] Al *Ms*: *se n'*[ha] *anat.*

[j] Al *Ms* i *A*: *si enseguideta.*

[k] Al *Ms* i *A*: *Els mateixos.*

[l] Al *Ms* i *A*: *Mol*[t] *sofocà.*

[m] Al *Ms* i *A*: *Fent fisga.*

[n] Al *Ms* i *A*: *En molta formalitat.*

[o] Al *Ms*: *Molt*[t] *formal.* A *A*: *En molta formalitat.*

[p] Al *Ms*: *Reparant en Sunsión.* A *A*: *Reparant a Sunsión sense fer res.*

[q] Al *Ms*: *Anan*[t]*-se'n.* A *A*: *Se n'entra.*

[r] Trobem *o* com a representació gràfica del pronom *ho*, en lloc d'*u*, que és la forma que normalment utilitza Escalante, i que nosaltres transcrivim com a *hu*. En aquest cas, doncs, mantenim la forma *ho*.

[s] Asmenem *en* per *em*.

[t] A *A*: *¡Jesús, quin auca!*

[u] Esmenem *ha* per *he* per tal d'evitar confusions de lectura.

[v] Al *Ms*: *la Paltra.*

[w] Al *Ms* resulta il·legible el numeral, però no sembla que es tracte de *deu.*

[x] Al *Ms* aquesta acotació, i la següent *(A Sunsión, que aparece)* es fonen en una sola: *Se n'entra la so Tadea; Sunsión ix per // en este moment.* A *A*: *Se n'entra.*

[y] A *A*: *A Sunsión, que eixirà.*

[z] Al *Ms*: *Cristo me valga.*

[A] Al *Ms*: *me'n tirà dins l'aigua.* A *A*: *i casi em tirà dins l'aigua.*

[B] Al *Ms* no figuren els vv. 180-181, i l'acotació diu: *Se n'entra el tio Pere.* A *A* l'acotació és la mateixa que al *MS.*

[C] Al *Ms*: *Tonet ix cantant una cançó coneguda; du al cap la cistella.* A *A*: *Tonet ix en una cistella al cap cantant una cançó qualsevol.*

[D] Seguim al *Ms*: *pa* –p'a– en lloc de les edicions *–pea.*

[E] Aquesta acotació només figura al *Ms.*

[F] Al *Ms*: *caleo.*

[G] A *A*: *empanaes.*

[H] Al *Ms*: *el cor balla les dansetes.*

[I] Al *Ms*: *pugues ser.*

[J] Aquesta acotació no figura al *Ms* ni a *A.*

[K] Al *Ms*: *Vase.* A *A*: *Se n'entra en lo seu quarto.*

[L] Al *Ms*: *Sunsión i D. Tomàs per el foro.* A *A*: *Sunsión i D. Tomàs que ve pel foro.*

[M] Només al *Ms* figura gràficament indicada que aquesta rèplica, com demana el sentit, és un apart.

[N] Deu de tractar-se també d'un apart, tot i que, en aquest cas, no figura tampoc assenyalat al *Ms.*

[O] Al *Ms* aquest text no figura com apart.

[P] Al *Ms* i *A*: *¡Boca de dragó!*

[Q] Aquesta acotació no figura al *Ms.*

[R] Al *Ms*: *Don Tomás, el tio Roc, el tio Pere i Blai.* A *A*: *D. Tomàs, el tio Roc, el tio Blai i después Pere.*

[S] Vid. n [u].

[T] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *En este moment ix el tio Pere en les canyes i aparells de peixcar, sense vore als atres.*

[U] Al *Ms*, *A* i *B*: *del fuset.*

[V] Al *Ms* no figura aquesta rèplica com apart.

[W] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Volent-li llevar les canyes.*

[X] Al *Ms*: *Li les lleva i deixa al costat de la tauleta.* A *A*: *Les lleva i les deixa al costat de la tauleta de treballar.*

[Y] Aquest vers falta a *OC*, segurament per errada d'impremta.

[Z] Al *Ms*: *Señores, el temps s'en passa.* L'alternància –i la confusió consegüent– entre *siñores* i *señores* es torna a produïr al v. 396, que, al *Ms*, apareix amb la segona forma. Si aquesta fóra valenciana s'hauria de grafiar *senyors* o *sinyors*; transcriure *sinyores* quan sembla que es tracta d'una pronunciació dolenta del castellà *(señores)* resultaria confús pel que fa al gènere –masculí o femení– de la paraula. Seguim, doncs, la grafia castellana i transcrivim *siñores*, pels motius indicats. A *A*, però, s'utilitza sempre *señores*, amb excepció del vers 413.

[Aa] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Se senten tots alrededor de la taula del[s] paperots; i en molta formalitat expressen lo que van dient.*

[Ab] Al *Ms*: *has de vore'l en tauleta.*

[Ac] Al *Ms*: *Pren un tros de paper i apunta lo que van dient.* A *A*: *Prenint un tros de paper i apuntant lo que diuen.*

[Ad] Al *Ms*: *Traent un cuaderno, i és el Gallego, i tirant-lo damunt la taula.* A *A*: *Traent un cuaderno, que serà el Gallego, i tirant-lo en la taula.*

[Ae] Al *Ms*: *Apunta'l.*

[Af] Al *Ms* i *A*: *Después de fer com qui suma un compte.*

[Ag] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Ah] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Donant-li'ns.*

[Ai] Al *Ms* aquesta rèplica la diu també Roc: *T'acompanye. Hasta l'asprà.*

[Aj] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Se'n van Roc i Blai.*

[Ak] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Al] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Am] Al *Ms*, en lloc d'aquest vers, diu: *vamos, me pareix mentira.*

[An] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Ao] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Ap] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Se n'entra.*

[Aq] Al *Ms*: *Dichos.*

[Ar] Al *Ms* i A no figura aquesta acotació.

[As] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Eixint.*

[At] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Au] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Traent pedra i una navaixa.*

[Av] Al *Ms* no figura aquesta acotació.

[Aw] A *A*: *el asunto.*

[Ax] Al *Ms* no figura aquesta acotació.

[Ay] Seguim, en aquest cas, el *Ms –a ella–*, en lloc de les edicions *–a d'ella.*

[Az] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Dins.*

[Ba] Al *Ms*: *Dichos i el so Pere.*

[Bb] Al *Ms*: *¡mocós!*

[Bc] Al *Ms*: *Traent-le del quarto varios efectes vells.* A *A*: *Traent-li del quarto varios efectes molt roïns, que són el moblatge de Tonet.*

[Bd] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Be] Al *Ms* no figura aquesta acotació.

[Bf] Al *Ms* l'acotació va després de la rèplica següent del tio Pere, i diu: *Toni corre navaixa en mà, tropessa en la tauleta i romp* [sic] *la canya.* A *A*: *Toni corre a D. Tomàs navaixa en mà, i rodant per la sala li trenca les canyes al tio Pere.*

[Bg] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Cau desmaiada.*

[Bh] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Calmant-se i tancant la navaixa.*

[Bi] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Bj] Al *Ms* i *A*: *Se'n va.*

[Bk] Al *Ms*: *i so Tadea i el so Pere.*

[Bl] Al *Ms* no figura aquesta rèplica com apart.

[Bm] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Bn] Al *Ms*: *A Tomàs.*

[Bo] Al *Ms*: *Se va.* A *A*: *Se'n va.*

[Bp] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *En este moment passa per lo carrer un xiquet, dient: ¡a xavo!*

[Bq] Al *Ms* no figura aquesta acotació.

[Br] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Fent el ceremonial que gasten els jugaors quan pinten els números.*

[Bs] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Bt] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Bu] Al *Ms*: *D. Tomás, el tio Pere i Tadea; después Tonet i Sunsión.* A *A*: *D. Tomàs, el tio Pere i Tadea.*

[Bv] Al *Ms*: *i Sunsión después.*

[Bw] Aquesta acotació només figura al *MS*. A *A*: *A la porta.*

[Bx] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[By] Vid. n [u].

[Bz] Al *Ms*: *Regiran*[t]-*la*.A *A*: *Regirant la jaqueta.*

[Ca] A *A*: *ull.*

[Cb] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Cc] Al *Ms* no figura aquesta acotació. A *A*: *Mirant.*

[Cd] Al *Ms* no figura aquesta rèplica com apart.

[Ce] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Cf] Al *Ms* i *A*: *carinyo.*

[Cg] Al *Ms*: *i que, a l'últim.*

[Ch] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Ci] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Cj] Al *Ms*: *ací.*

[Ck] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Cl] Al *Ms* i *A* no figura aquesta acotació.

[Cm] Al *Ms*, a l'acabament del text, figura: *A y dev^ta al Minist^o, el 8 de nov^e.* A *A* i *B* trobem la següent nota de censura: *Habiendo examinado esta comedia, no hallo inconveniente en que su representación sea autorizada, a no ser el de las palabras palleta y repalleta mal sonantes para los de Castilla en boca de los de Valencia, aun cuando ésta no debe ser razón para suprimirlas, si no suenan mal entre los valencianos. Madrid 8 de noviembre de 1861. – El censor de teatros, Antonio Ferrer del Rio.* A *A*, segueix: *Valencia, 5 de diciembre de 1861. Puede representarse. Flores.*

NOTES CRÍTIQUES

[1] Asensio Mora (València, 1834-1843), actor, director i escriptor; s'inicià al camp del teatre d'aficionats. Arran de l'estrena d'*El deu, dèneu i noranta*, es va consagrar com a un dels primers intèrprets del teatre costumista de l'època. Actuà a Barcelona i Madrid i novament a València el 1870, on formà i dirigí companyies per als Teatres Principal i Russafa. escrigué també alguns sainets en valencià (*GERV*).

[2] El Teatre Princesa de València fou inaugurat el 20 de desembre de 1853, construït per l'arquitecte José Zacarías Camaña en el solar de l'antic convent de la Puridad. Fou el segon gran teatre de València –des de la inauguració d'aquest el Principal va prende el seu nom actual– i es digué *de la Princesa* en honor a la primogènita de la reina Isabel II. L'octubre de 1868, en caure la monarquia, canvià de nom, i va dir-se *Teatro de la Libertad* fins la restauració d'Alfons XII, l'any 1875, que recuperà el seu nom primitiu.

[3] Francisco de Paula Rochano va ser el coautor de la sarsuela *Angelito*.

[4] *Voretar*: fer la vora, cosida, en aquest cas d'unes sabates.

[5] *Fer mala nina*: la nina o nineta és la pupil·la... Deu de significar quelcom semblant a fer mal d'ull, produir mala sort.

[6] *Rifera*: aquesta peça, el mateix que *La casa de Meca*, tracta sobre l'afició als jocs d'atzar, i molt especialment a la loteria. El rifer o la rifera és la persona que accepta apostes sobre els resultats dels sorteigs. La loteria a la que es fa constant refència a totes dues obres és la loteria anomenada *primitiva*. Aquesta loteria està inspirada en la italiana o genovesa, coneguda com a *lotto*. En ella s'extrauen, en dies prefixats, cinc números dels compresos entre l'u i el noranta. Aquests cinc números són els únics que guanyen i els jugadors poden participar en el joc amb un sol número, amb dos (*ambo*), tres (*terna* o *terno*), quatre (*quaterna*) o cinc (*quina* o *cinquina*). A Espanya es va aplicar aquest sistema per Ordre de 30 de setembre de 1763, al regnat de Carles III, i es va anomenar primer *beneficiata*, perquè una part dels ingressos que s'obtenien es dedicaven a obres de beneficiència, i després *primitiva*. Com en el cas de la italiana, els números que entraven en el sorteig eren noranta, i també se'n traien cada vegada cinc. Els jugadors cobraven els premis de manera proporcional a les apostes que feien. Qui només es proposava encertar un dels cinc números jugava a l'*extracte simple*; si especificava a quina extracció corresponia, era d'*extracte determinat*; qui ho feia sobre dos números, jugava a obtenir *ambo*, i qui sobre tres, a *terno*. La loteria primitiva va conviure amb la *moderna*, que s'implantà a Espanya per Ordre de 23 de novembre de 1811 de la Junta de Cadis, tot i que ja existia a Mèxic des de 1769, fins que aquella es va suspendre per Real Ordre de 9 de febrer de

1867. En el cas de l'obra sembla que es tracten de loteries particulars, que utilitzen, tanmateix, els sorteigs oficials per assignar els premis. Les loteries particulars van estar autoritzades durant el segle XIX fins 1881, en què es van suspendre totes aquelles rifes que tingueren caràcter permanent (*EE*).

[7] L'aigua del riu venia roja a conseqüència de les pluges, per arrossegar fang, la qual cosa afavoreix la pesca de l'anguila.

[8] *Dragó del col·legi del Patriarca:* nom popular amb el que, des del segle XVII designen els valencians el caimà dissecat que es troba sobre la pica de l'aigua beneïda de l'església del Reial Col·legi del Corpus Christi de València. Fou un obsequi del virrei del Perú a l'arquebisbe de València Joan de Ribera. En torn a aquest caimà s'ha teixit la llegenda que es tractava d'un animal ferotge que havia assolat i emporuguit les poblacions de l'Horta, fins que fou mort per un jueu convicte, que va ser perdonat pel seu acte. El dragó del Patriarca apareix com a interlocutor en diversos *col·loquis* del segle XVIII, i ha originat també alguna obra literària (*GERV*).

[9] *Cocotero*: perquè ven *cocots*, espècie de pastís de peix –especialment tonyina– carn i tomaca fregida, i també coques.

[10] *Qüern*: peça de coure dels Borbons, equivalent a quatre diners (*DCVB*).

[11] *Memorialista*: home que es dedica, per encàrrec d'un altre, a escriure *memorials*, documents on s'exposen motius per recolzar una proposta o una petició.

[12] *Tellina*: personatge de la obra dramàtica burlesca *La infanta Tellina i el rei Matarot*, atribuïda al pare Francesc Mulet (Sant Mateu 1624-València 1675). Editada, amb altres textos del P. Mulet, per Constantí Llombart, el 1876.

[13] *Pateta*: el dimoni.

[14] *Tauleta*: el tauló on s'exposaven els numeros guanyadors de cada sorteig.

[15] *Globo*: es referix al *bombo* on van els números per al sorteig.

[16] *Tocar raspat* la guitarra, amb tota la mà; també, una de les modalitats al joc del trinquet, l'anomenat *raspall* o *raspallot*, caracteritzat perquè la pilota roman en joc encara que vaja rodant per terra, pel qual motiu els jugadors l'han de raspar amb la mà per tal de tornar-la (*GERV*).

[17] *Ambo*: al joc de la loteria primitiva, aposta sobre dos números.

[18] *Tindre en treball*, o *veure's en treballs* significa trobar-se en una situació apurada o perillosa (*DCVB*).

[19] *Verge de la Seu* o del Miracle: imatge jacent de Maria, titular de la Catedral de València, en el seu misteri de l'Assumpció, que es troba, però, a la Capella de l'Antic Hospital de Pobres Sacerdots o del Miracle (*GERV*).

[20] El *bollo* era un panet llarguet i de mida petita. Es tractarà d'una referència a números roïns.

[21] *Assentar el número*: acceptar el rifer una aposta.

[22] La Goleta és el manicomi (Escrig Ll. Dicc., citat al *DCVB*). També té valor d'adjectiu: *ser goleta* (v. n. [47]).

[23] *Gafarró*: ocell de la família de les fringíl·lides, que és molt petit, de color groc verdós, fa el niu als arbres, especialment alzines i pins, s'alimenta de llavors i és molt cantador (*DCVB*).

[24] *La Parreta*: barri de València, en les rodalies de Campanar (?).

[25] *Marxalenes*: barri de València, a l'esquerra del Túria, dins el districte de la Saidia. Antiga partida rural, esmentada ja al Repartiment. Fou urbanitzada a la primera meitat del s. XIX (*GEC*).

[26] *Momos*: carussa, ganyota burlesca o de menyspreu; també, moneries, gràcies infantils (*DCVB*).

[27] *Ballar els nanos*: es referix als nanos de la processó del Corpus a la ciutat de València. El ball, documentat des de finals del s. XVI, es ballava cada vegada que la processó es parava, la qual cosa solia passar davant les cases nobles, sobretot al carrer de Cavallers. L'expressió popular significa afalagar excessivament una persona per obtenir quelcom a canvi.

[28] *L'àngel bovo*: nom que rebia popularment la imatge d'un àngel que portava el personatge que representava Sant Mateu, i, per extensió el mateix personatge.

[29] *¡Al cocotero!*: crit per anunciar la mercaderia (v. n. [9]).

[30] *Dansetes*: es refereix a les dansetes de la cavalcada que precedia la celebració de la processó del Corpus a la ciutat de València, i més concretament l'anomenada *dels cavallets*. Significaria, donc, trobar-se tot ple de joia.

[31] *Caseta*: panteó, i també nínxol del cementiri. Els blocs de nínxols recorden, en efecte, una casa llarga i baixa, amb trespol de doble vessant.

[32] *Haver un canet*: haver gran baralla o desorde entre molta gent (*DCVB*).

[33] Aquest *ne porta* que diu Sunsión ha de referir-se a algun objecte o peça de roba de duria el personatge, però que no s'indica en cap acotació. Solament d'aquesta manera tindria sentit la següent rèplica de Don Tomàs: *jo* que em pense que no acampa per massa que em vol la xica (rèplica que, per cert, sembla més coherent que es diga en un apart, i així l'hem editada). *Acampar* significa fer goig, fer bonic, escaure bé un vestit o una peça de roba (*DCVB*).

[34] *Alçar el gall*: alçar la veu.

[35] *Vara*: mesura longitudinal que a Castelló i València equival a 906 mm. i a Xàtiva i Alacant a 912 mm (*DCVB*).

[36] *Proporció*: proposició de matrimoni, partit.

[37] *Treseta*: aposta sobre tres números.

[38] Rima defectuosa.

[39] *Trentina*: pot ser també moneda de 30 sous de plata, i que posteriorment valgué 33 rals.

[40] *Dena*: desena.

[41] *Mas que*, usada amb el valor de *manque*, és a dir, *encara que*. Aquesta construcció apareix altres vegades en el text, p. ex. als vv. 620 i 631.

[42] *Beceroles*. Deu de tractar-se, com altres noms que vénen després, tots en cursiva (Caparrota, el Gallego, Don Alejandro, el Rutilio, el Fenoll) de noms de calendaris o almanacs populars o altres publicacions on es feren prediccions sobre el joc de la loteria o es proposaren combinacions matemàtiques, per tal de confegir les apostes.

[43] *Fileta*: aposta a tota una fila de números.

[44] *Quatreta*: per *quaterna*, aposta sobre quatre números.

[45] *Extracte*: aposta sobre només un número, i també cadascun dels cinc números que eixien en cada sorteig de la loteria primitiva. (V. n. [6]).

[46] *Falta*: joc de paraules, amb el sentit primer de *falta*, i el que té aquest mot en el joc de la pilota valenciana que, com és sabut, es celebra normalment en un *trinquet*.

[47] *Ser goleta*: ser beneitot, mancat de seny (Escrig *Ll. Dicc.*, citat pel *DCVB*). (V. també la n. [22]).

[48] *Malaguenya*: segurament un cigar; femení perquè es tractaria del tipus que s'anomena *breva*.

[49] *Fer taleca*: morir de mort violenta, caure mort (*DCVB*).

[50] *Ros*: rossí, cavall.

[51] *Pegunta*: pega, substància viscosa que s'obté per destil·lació del quitrà vegetal (*DCVB*).

[52] *Xapescar*: fugir, en l'argot dels criminals. (Vallmitjana Crimin. citat pel *DCVB*).

[53] *Estar-se batent*: estar-se tremolant.

[54] *Cábalas gabulísticas*: no hem pogut documentar aquesta expressió, potser format per deformació de gàbula, que vol dir també càbala. Es tractaria, doncs, d'un pleonasme amb el sentit de «càbalas cabalísticas».

[55] Joc de paraules: capa a trossos és *Caparrota*. V. n. [42].

[56] *Samaruc*: peix menut, de color fosc, que es cria a les sèquies, i que forma part de la fauna típica valenciana.

[57] *Molinada*: bolla formada amb molts de cucs entravessats amb una agulla i que serveix per pescar anguiles (*DCVB*).

[58] *Cara de xineta*: cara de porcellana –de la Xina–, és a dir, cara de nina o de ninot.

[59] *Conducta*: educació, i també enteniment.

[60] Per tal de conservar la mida, cal llegir *pedre-lo* com si la síl·laba accentuada fos l'última.

[61] *Guillem fue torero*: frase feta l'origen de la qual no hem pogut documentar.

[62] *Carpanta*: fam gran; en aquest cas, tindria el sentit de mort de fam, tot referint-se a Don Tomàs.